

REFERÈNCIA

El gènere del nom

El gènere del nom

En aquest apartat ens centrem en l'expressió formal del gènere en noms i adjectius, per bé que també introduïrem observacions sobre els aspectes **sintàctics** (la concordança); sobre els aspectes **semàntics** (l'oposició de gènere sovint s'associa a distincions basades en el sexe o en un altre tipus de distincions conceptuals); i, fins i tot, observacions sobre aspectes **ortogràfics**, (les marques flexives poden modificar la grafia i l'accentuació del mot).

Classes de noms segons el gènere i les marques flexives

Els noms són o bé masculins o bé femenins, per tant, el gènere és inherent (cosa que no passa en d'altres categories en què l'ús d'una forma masculina o femenina està condicionat sintàcticament per la concordança establerta amb el nom).

A tall d'introducció us presentem les diferents classes de noms i les marques flexives que s'hi associen esquematitzades en el quadre que l'**INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (IEC)** presenta a la seua **Gramàtica de la llengua catalana** a l'apartat "Morfologia flexiva" i que hem adaptat ací mateix.

	CLASSE MAJORITÀRIA de noms	CLASSE MINORITÀRIA de noms	CLASSES MARGINALS		
MASCULINS	-Ø cabell, clot	-A drama, idioma	-O carro puro	-E aire	ALTRES brindis temps
FEMENINS	-A casa, porta	-Ø dent, sal, arrel	-O moto ràdio	-E sèrie classe	ALTRES glotis crisi

Marques de gènere en els noms que designen éssers sexuats

En els noms referits a éssers sexuats el gènere masculí designa, en molts casos, el mascle d'una determinada espècie i el gènere femení, la femella. Aquesta relació és bastant sistemàtica en els noms referits a éssers humans i, en menys mesura, en el cas d'animals domèstics; però en la resta de casos generalment hi sol haver un únic nom (masculí o femení) per a designar els dos sexes de l'espècie. Vegeu el quadre.

HUMANS		NO HUMANS DOMÈSTICS		ALTRES CASOS	
MASCULÍ	FEMENÍ	MASCULÍ	FEMENÍ	SEMPRE EN MASCULÍ	SEMPRE EN FEMENÍ
(mascle)	(femella)	(mascle)	(femella)	(+mascle / +femella)	(+mascle / +femella)
pare	mare	porc	truja	el rossinyol (mascle/femella)	la formiga (mascle/femella)
company	companya	gos	gossa	el voltor (mascle/femella)	la balena (mascle/femella)
metge	metgessa	conill	conilla	el tauró (mascle/femella)	la sargantana (mascle/femella)
monjo	monja	gall	gallina		
hereu	hereva/(-ua)				
emperador	emperadriu				

La FLEXIÓ DEL NOM I DE L'ADJECTIU >

NOTA

El masculí plural per designar un grup heterogeni de mascles i femelles

En els noms que el gènere estableix oposicions de sexe, el masculí (forma no marcada semànticament) es constata en contextos plurals i en el fet que la concordança amb noms de gènere femení es fa en masculí: Els **padrins** (home i dona) esperaven els **parens** (mare i mare) de la criatura. El fill menut i la neta són **almassorins**.

Tanmateix, el femení fa referència necessàriament a un grup de femelles: les **filles** de Pere són **valencianes**.

Les marques flexives

Les oposicions de gènere associades a oposicions sexuals es poden establir per mitjans flexius (variables) en alguns casos i no flexius en d'altres.

L'afix -a del femení en casos en què el masculí no presenta marca (-Ø) o bé acaba amb les vocals de suport -e, -o o -u

Podeu veure-ho en el quadre següent.

TIPUS	MASCULÍ (-Ø, -E, -O)	FEMENÍ (-A)	
-Ø/-A	company	companya	
	mecanògraf	mecanògrafa	
	majoral	majorala	
	manicur	manicura	
	fillol	fillola	
	gegant	geganta	
	comerciant	comercianta	
	literat	literata	
	figurant	figuranta	
	-E/-A	sogre	sogra
mestre		mestra	
pediatre		pediatra	
psiquiatre		psiquiatra	
deixeble		deixebla	
geriatre		geriatra	
àrbitre		àrbitra	
ministre		ministra	
-O/-A		monjo	monja
		moro	mora
	curandero	curandera	
-U/-A	reu	rea	
	[normalment -U/ -VA] Andreu	Andrea	

[L'oposició -u/-va o -a, la -u forma part del radical i no és, per tant, una marca flexiva associada al masculí: jueu/jueva, hereu/hereva (o hereua), romeu/romeva (o romeua)...].

La FLEXIÓ DEL NOM I DE L'ADJECTIU >

Les marques no flexives

En els casos en què el marcatge no és flexiu, l'oposició sexual es pot donar d'una d'aquestes tres formes:

Noms invariables acabats en **-a**, **-e (vocal de suport)** o en **consonant**

Es tracta de noms que mantenen una oposició de gènere, però tenen la mateixa forma per al masculí i el femení, normalment són noms que provenen d'adjectius d'una terminació. El gènere es marca per mitjà de la concordança amb altres categories nominals, per exemple amb l'article. En el quadre de l'IEC podem veure les principals terminacions associades a cada classe.

	TERMINACIONS	MASCULÍ I FEMENÍ
A	-TA	acròbata
		astronauta
		celta
		pirata
		xipriota
	-ISTA	artista
		excursionista
	-CIDA	homicida
		infanticida
		suïcida
-ARCA	jerarca	
	matriarca	
	monarca	
-COLA	cavernícola	
	terrícola	
-LATRA	egòlatra	
	idòlatra	
	zoòlatra	
E	ALTRES	azteca
		espia
		nòmada
		persa
		trapella
		cònjuge
CONSONANT	-NT	conserge
		jove
		noble
		salvatge
	-NT	cantant
ALTRES	delinqüent	
	terrinent	
	viatjant	
	ALTRES	àrab, etiop, miop

[però atenció! :ajudant/ajudanta, aprenent/aprenenta, client/clienta, comediant/comedianta, comerciant/comercianta, pretendent/pretendent, servent/serventa]

Noms amb sufixos derivatius o terminacions diferents: -essa, -ina; -ot; -dor/-driu, òleg/-òloga

Hi ha casos en què el nom femení es forma afegint un sufix al radical del nom masculí (sufixos feminitzadors –essa i -ina), hi ha altres casos en què el masculí es forma afegint el sufix -ot al femení i hi ha algun cas en què el masculí i el femení tenen terminacions diferents (-dor/-driu, -leg/-loga).

Vegeu-ne exemples

SUFIXOS FEMINITZADORS		SUFIX MASCULINITZADOR		TERMINACIONS DIFERENTS	
MASCULÍ>	FEMENÍ	FEMENÍ>	MASCULÍ	MASCULÍ	FEMENÍ
	-ESSA		-OT	-OR	-RIU
alcalde	alcaldessa	dida	didot	actor	actriu
comte	comtessa	fura	furot	emperador	emperadriu
hoste	hostessa	guatlla	guatllo	institutor	institutriu
poeta	poetessa	guilla	guillot		
sastre	sastressa	llebre	llebrot		
		merla	merlot		
		nina	ninot		
		perdiu	perdigot		
		rabosa	rabosot		
	-INA			-LEG	-LOGA
gall	gallina			lexicòleg	lexicòloga
heroi	heroïna			podòleg	podòloga
rei	regina			psicòleg	psicòloga
tsar	tsarina				
[i alguns noms]					

Noms amb radicals diferents

MASCULÍ	FEMENÍ
amo	mestressa
ase	somera
boc (o cabró, o cabrot)	cabra
cavall	egua (o euga)
gall dindi	polla díndia
gall fer	polla fera
gendre	nora (o jove)
hereu	pubilla
home	dona
marit	muller
marrà	ovella
mascle	femella
oncle	tia
padrastra	madrastra
pare	mare
porc	truja
bou (o toro, o brau)	vaca

NOTES

Particularitats ortogràfiques

L'oposició de gènere causada per mitjans flexius sovint provoca canvis ortogràfics com els que tot seguit exposem.

TIPUS	MASCULÍ	FEMENÍ	
Canvis en l' accentuació i en l'ús de la dièresi	propietari	propietària	
	Prudenci	Prudència	
	vidu	vídua	
	marquès	marquesa	
	espòs	esposa	
	Lluís	Lluïsa	
	S> SSA	possés	possessa
		talòs	talossa
	L> L-LA	Marcel	Marcel-la
		pupil	pupil-la
gal		gal-la	
Canvien la consonant: sorda> sonora	serf	serva	
	cunyat	cunyada	
	amic	amiga	

Els mots que acaben en vocal tònica solen fer el femení en -na

germà	germana
beduí	beduïna
magribí	magribina
padrí	padrina
campió	campiona
manyà	manyana
israelià	israeliana

(Encara que acaben en vocal àtona, *rei*, *orfe* fan: reina, òrfena)

El gènere i els noms que designen entitats inanimades: mots amb doble gènere

En els noms que designen entitats inanimades la distinció de gènere no sol tindre una base semàntica; aquest caràcter no motivat dels noms que designen entitats es pot constatar en el fet que hi ha una sèrie de noms que es poden usar tant en masculí com en femení, o en el fet que hi ha noms formalment iguals però amb gènere diferent.

Diferència de gènere, diferència de context

MASCULÍ

mar en masculí sol referir-se al nivell del mar, a la superfície del mar

art sol aparèixer com a masculí en frases com: Viure és un art, l'art dramàtic

vessant és masculí quan designa pròpiament el coster d'una muntanya

FEMENÍ

mar en femení sol aparèixer en contextos com alta mar, bona mar, mala mar, mar arrissada, anar a la mar..

art en femení apareix en contextos com: l'art poètica, les arts gràfiques, les males arts

vessant pot ésser masculí o femení quan té el significat més general de 'declivitat' o el significat figurat de 'faceta'

Diferència de gènere, diferència de significat

MASCULÍ

el canal 'via d'aigua, medi'
 el clau (que es clava)
 el còlera 'malaltia'
 un editorial 'article periodístic'
 el fi 'objectiu, finalitat'
 el llum 'estri, aparell'
 un ordre (oposat a desordre)
 el pols 'batec'
 el pudor 'modèstia'
 el son 'acte de dormir'
 el terra 'superfície, solar'
 el vall 'excavació'

FEMENÍ

la canal 'conducció, canonada'
 la clau (que obre i tanca un pany)
 la còlera 'indignació'
 una editorial 'empresa editora'
 la fi 'acabament'
 la llum 'claror, electricitat'
 una ordre 'manament'
 la pols 'conjunt de partícules diminutes'
 la pudor 'mala olor'
 la son 'ganes de dormir'
 la terra 'planeta, terreny, sòl'
 la vall 'accident geogràfic'

Mots de gènere ambigu

MASCULÍ

el fel (diferència dialectal)
 el fred (diferència dialectal)

FEMENÍ

la fel (diferència dialectal)
 la fred (diferència dialectal)

L'ús social tendeix a usar com a masculins, mots amb doble gènere com ara:

aglà antípoda aviram boval (o boual) bric barca crin èmfasi fantasma sarment vodka

L'ús social tendeix a usar com a femenins, mots amb doble gènere com ara:

crisma serpent

Mots abstractes amb el sufix -or

Aquests mots solien ser femenins en la llengua antiga, i n'hi ha que encara es poden documentar amb aquest gènere en alguns parlars i en algunes obres literàries.

MOTS ABSTRACTES EN -OR

MASCULÍ

amor	dolor	fragor	humor	sopor
ardor	error	fulgor	rigor	temor
candor	estridor	furor	rubor	terror
clamor	estupor	honor	rumor	valor
color	fervor	horror	sabor	vigor

FEMENÍ

(en la llengua antiga, alguns parlars i obres literàries)

La FLEXIÓ DEL NOM I DE L'ADJECTIU >

Canvis de gènere per influència externa

Femenins

Hi ha un grup de mots que, per influència externa, se solen usar incorrectament en masculí.

ESPANYOL	CATALÀ
el acné	una acne
los alicates	les alicates
un análisis	una anàlisi
el andén	una andana
el apoteosis	una apoteosi
un aroma	una aroma
el aserradero	la serradora
el azucarero	la sucrera
el botijo	la botija (la canterella)
un ballestrinque	una ballestrinca
el celofán	la cel-lofana
desfile	la desfilada
este empeine	aquesta empenya
el encendido	l'encesa
un escalope	una escalopa
su esperma	la seua esperma
un esplendor	una esplendor
el estrado	l'estrada
un estreno	una estrena
un exprimidor	una espremedora
el fresco	la fresca
pocos hematíes	poques hematies
los iconos	les icones
los incisivos cortan	les incisives
el letargo	la letargia
un magnolio	una magnòlia
el maratón	la marató
un megatón	una megatona
el merengue	la merenga
los muelles	les molles
mucho orégano	molta orenga
los potingues	les potingues
un resplandor	una resplendor
el resto	la resta
un rumor	una remor
al sereno	a la serena
el SIDA	la SIDA
el vodka	la vodka

Masculins

ESPANYOL	CATALÀ
las afueras	els afores
las avestruces	els estruços
las bacterias	els bacteris
una cataplasma	un cataplasma
una componente	un component
la contraluz	el contrallum
muchas interrogantes	molts interrogants
las legumbres	els llegums
la lejía	el lleixiu
las martas	els marts
una orden de religiosos	un orde de religiosos
una penitenciaría	un penitenciari
una regla	un regle
la señal	el senyal
la solitaria	el solitari
las termitas	els tèrmits
una tortícolis	un torticoli
una ventaja	un avantatge
la zozobra	el sotsobre

Observacions sobre el gènere dels noms propis

Tot i mig es mantenen sense flexionar en els noms geogràfics acabats en -a (excepte en el nom de les comarques)

Exemples:

- Ho sabia **tot** València
- Ha viatjat per **mig** Àfrica
- Els tarongers s'estenien per **tota** la Plana

Certs noms de rius i afluents són femenins

Exemples:

- la Valira
- la Noguera
- la Garona...

Alguns noms de mar tenen forma masculina i femenina

Exemples:

- el (mar) Mediterrani / la (mar) Mediterrània
- el (mar) Bàltic / la (mar) Bàltica